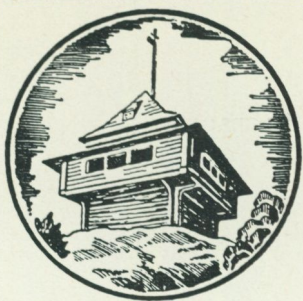

FATABUREN

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1965

Redaktion:

GÖSTA BERG · HANS HANSSON

SAM OWEN JANSSON · MARSHALL LAGERQUIST

Redaktör: Marshall Lagerquist

Omslagets färgbild visar några delar av den stora polykroma servis med släktens Grills vapen, vilken på beställning utfördes i Kina omkring 1740, troligen efter förlagor av Christian Precht. Servisen har 1964 förvärvats till Nordiska museet. Se vidare härom Erik Andréns uppsats i denna årsbok.

The colour picture on the cover shows some of the pieces from the large Chinese porcelain service decorated with the Grill family coat-of-arms which was acquired by the Nordic Museum in 1964. This service was ordered from China in about 1740, and was probably designed by Christian Precht. See also Erik Andréns article in this year book.

Tryckt hos Boktryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1965
Klichéerna från Grohmann & Eichelberg AB, Stockholm

TILL BIELKEKÅSORNAS GENEALOGI

av Nils Cleve

Sigurd Erixon har i sin uppsats Bolle och kåsa i Svenska Kulturbilder fäst uppmärksamheten vid att mer än hälften av alla bevarade praktkåsor av trä tillhört Bielkeätten. Att det bevarats så många dryckeskärl nyttjade inom en och samma släkt genom tre eller kanske fyra generationer antecknar han såsom anmärkningsvärt. Han konstaterar även att "denna släkt måste ha varit livligt intresserad av att upphålla gammal ritual, då den så konsekvent nyttjat träkärl av ålderdomligt slag på familjens högtidsdagar". Till de ålderdomliga träkärl Erixon avser hör förutom kåsorna också en ståtlig bolle, som länge förvarats på Åkerö och som tillhört riksrådet Peder Turesson Bielke (d. 1520).

Det stora antalet Bielkekåsor har efter Erixon uppmärksamats av andra författare, senast av Sven T. Kjellberg i boken Att dricka öl (1962), omtryckt i Kulturens årsbok 1964, och av Carl Gustaf Blomberg i uppsatsen De talande kåsorna, i Sörmlandsbygden 1964. Bägge har även berört kåsornas ägare och visat huru släktförbindelser kan förklara vissa kåsors förekomst inom respektive familjer (se även Kjellberg i Kulturens årsbok 1936). De personhistoriska undersökningarna kan dock föras vidare. Gör man sig denna möda, framträder ett mönster, som knappast är tillfälligt och som kan erbjuda nya uppslag i fråga om Bielkekåsornas genealogi.

Aldst bland de säkra Bielkekåsorna, från omkring 1540, är två med målade vapensköldar för ätterna Bielke och Hogenskild (bild 1—2). Samma vapenkombination, som avser kammarrådet Nils Pederssson Bielke och Anna Hogenskild, har också funnits på kåsor, som fordom förvarats på Ervalla gård i Västmanland och vilka Daniel Tilas avtecknade vid ett besök på gården 1761 (Gös-

ta Berg, En antikvitetsamling på Ervalla gård, i Från bergslag och bondebygd 1947). Av de två makarna intresserar oss i detta sammanhang främst Anna Hogenskild. Hon var dotter till Clemet Bengtsson Hogenskild och Anna Hansdotter Tott till Nynäs i Lemo socken (icke Nousis såsom ofta uppgives) i Finland, vilket gods hon övertog efter moderns död 1549. Kjellberg har observerat, att detta godsinnahav erbjuder en möjlighet att förklara, på vilka vägar åtminstone somliga av de "finska kåsorna" kommit till Sverige; godset låg inom det område i sydvästra Finland, som av Olaus Magnus utpekats som tillverkningsområde för kåsor. Han tänker sig t.o.m. möjligheten att kammarrådet Nils Pedersson Bielke, som på 1540-talet hade hand om hovets varuinköp, anskaffat den kungliga fatburens kåsor över Nynäs. En närmare undersökning torde utvisa, att Kjellberg varit på rätt spår, i varje händelse i fråga om en väsentlig del av Bielkekåsorna.

Under den tid, från vilken de äldsta bevarade kåsorna härstammar, ägdes Nynäs av Anna Hogenskilds moder Anna Hansdotter Tott. Hon var född 1478 och dotter till riksrådet Hans Åkeson Tott till Stora Bjurum (i Västergötland) och Kristina Gyllenstierna. År 1498 bortgiftes hon med lagmannen över Norra Finland Henrik Bitz till Nynäs i Lemo. Bröllopet hölls på Åbo slott av Sten Sture d.ä., vars hustru Ingeborg Tott var Anna Hansdotters faster. Redan 1505 avled Henrik Bitz. Sex år senare gifte Anna Hansdotter om sig med väpnaren Clemet Hogenskild, som dog samma år. Även ett tredje äktenskap, som hon 1514 ingick med väpnaren Jöns Larsson Bölja, blev kortvarigt. I sitt första äktenskap hade hon sonen Erik Bitz, som tydligen dog ung, i det andra äktenskapet dottern Anna Hogenskild, född 1513. (Om Anna Hansdotter Tott och Anna Hogenskild hänvisas till F. Ödberg i Västergötlands fornminnesförenings tidskrift II, 1907—1909.)

Nynäs, där Anna Hansdotter styrde under jämnt femtio år, hörde till de förnämre godsen i Finland. Förutom Nynäs ägde Anna Hansdotter ett stort antal gods i Finland och Sverige. De viktigaste finländska gårdarna var Lahis (Lahinen) i Tavastland och Vik i Kimito socken söder om Åbo. Bland de svenska gårdarna blev Åkerö i Bettna socken i Södermanland, som hon övertog 1542,

den förnämsta; gården hade tidigare ägts av hennes syster Brita Hansdotter Tott, änka efter riksrådet Folke Gregersson Lillie. Mellan Nynäs och Åkerö underhölls en nära kontakt redan under den tid Brita Hansdotter levde, men särskilt sedan Anna Hansdotters enda dotter Anna Hogenskild tillsammans med sin make Nils Pedersson Bielke omedelbart efter arvskiftet 1542 från det bielkeska Stora Dala i Västergötland flyttat till Åkerö. Anna Hansdotter gjorde täta besök på Åkerö, och dottern besökte även sin moder på Nynäs. Anna Hogenskild hade tidigare varit gift med ståthållaren i Bohuslän Jakob Krumme till Hedensö (i Södermanland). Äktenskapet med Nils Pedersson Bielke, sedermera kammarråd, hade ingåtts 1537.

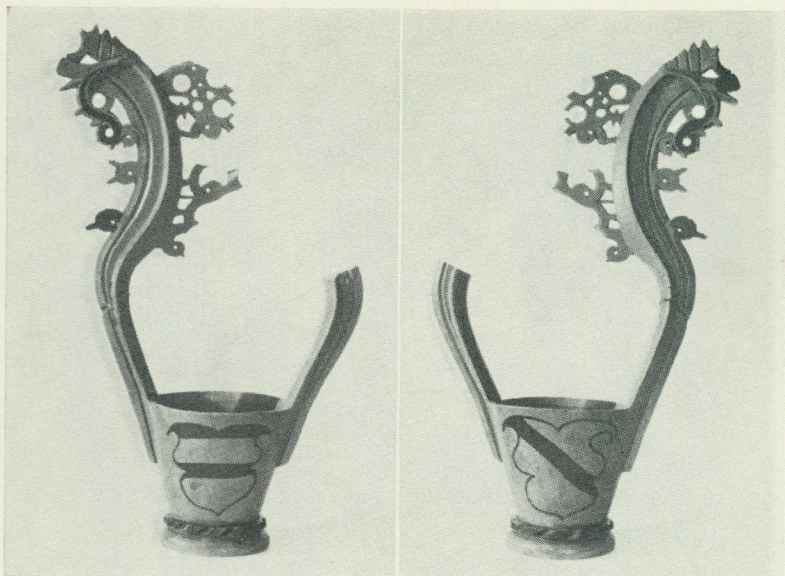
Gemensam ägare och ett synnerligen gott familjeförhållande förenade sålunda Nynäs och Åkerö. Det gäller nu att undersöka, i vilken mån Nynäs kan ha varit leverantör av de kåsor som funnits på Åkerö.

Redan Kustaa Vilkuna har observerat, att i bouppteckningen efter Anna Hansdotter Tott 1549 på Nynäs uppräknas 5 vita, dvs. omålade kåsor (*Acta ethnologica* 1936). En genomgång av räkenskaperna för Nynäs ger ytterligare följande belägg från Anna Hansdotters tid.

I räkenskapsboken 1527—30 antecknas för året 1527: "Item 30 kowsar". Det kan annoteras, att dessa saknas i en förteckning över träkärl två år senare. I denna senare förteckning förekommer bl.a. "6 wästgöthe boollar". — "Item fick hustru marieth i Wemo ii speen korn for the vij kosor som jach sendhe til eder till swerie". I marginalen: "assumpcionis marie" (= 15 augusti).

I räkenskapsboken för 1531—33: "Item i förenempnde tidh gaff i och en span rog för 3 Stycka mindre en 30 styckar koosoor och Ember oc miölkbyttor".

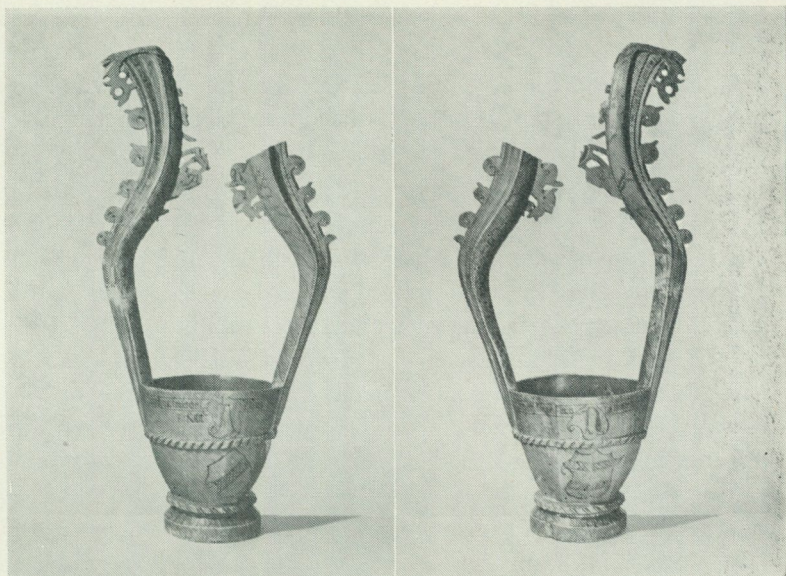
Det stora antalet kåsor, som omnämns i Nynäsräkenskaperna från denna tid, är anmärkningsvärt i och för sig. Intressantast är dock uppgiften om de 7 kåsorna, som inköpts av hustru Mariet i Vemo (Vehmaa), en socken i närheten av Lemo, och att dessa av gårdsfogden sänts till Anna Hansdotter i Sverige. Besöket i Sverige kan ha gällt dotterns bröllop med Jakob Krumme till Hedensö, vilket troligen ägde rum hösten 1530.

1 Dryckeskåsa med vapen för kammarrådet Nils Pedersson Bielke och Anna Hogenskild, omkring 1540. Nordiska museet.

Anna Hansdotter Tott avled i Sverige och hennes många gods ärvdes av dottern Anna Hogenskild. Såsom tidigare nämnts hade Anna Hogenskild och Nils Pedersson Bielke redan 1542 bosatt sig på Åkerö, och denna gård blev också deras huvudgård, medan godsens i Finland sköttes av fogdar. Avkastningen från de finländska godsens överfördes årligen med egen skuta till Sverige, förmodligen närmast till Nyköping. Enligt Åkeröräkenskaperna ägde nämligen Anna Hogenskild, såsom Blomberg påpekat, en finsk skuta i Nyköpings hamn.

Den ena av kåsorna med Bielke- och Hogenskildvapnen är daterad 1540 (bild 2) och tillhör sålunda en tid, då familjen ännu bodde på Stora Dala i Västergötland, varifrån Nordiska museets fina silverbeslagna snibbskål härstammar (Fataburen 1961, bild sid. 189 och 191). Från Stora Dala kom kåsan till Åkerö och har till slut efter fyra hundra år genom arv hamnat hos sin nuvarande ägare fru Birgitta Fernström, f. Leijonhufvud. Den andra kåsan

2 Åkerökåsan med vapen för Nils Pedersson Bielke och Anna Hogenskild, 1540. Ägare fru Birgitta Fernström, f. Leijonhufvud, Mörrum.

med samma vapencombination saknar årtal och är tydligen anskaffad vid ett annat tillfälle, eftersom vapensköldarna är målade av en annan hand (bild 1).

Redan 1550, ett år efter Anna Hansdotters död, avled kammarrådet Nils Pedersson, och härefter ankom både Åkerös och alla de övriga gårdarnas skötsel enbart på Anna Hogenskild. Hon blev en centralgestalt inom den stora bielkeska familjekretsen. Hon var tydligen mycket släktkär och samtidigt en person som både anförvanter och vänner gärna vände sig till. Periodvis tjänstgjorde hon som hovmästarinna vid hovet i Stockholm, där hon tycks ha varit allmänt aktad och uppskattad, oberoende av förvecklingarna inom kungahuset.

Anna Hogenskild hade flera barn. I det första giftet med Jakob Krumme till Hedensö hade hon döttrarna Ingeborg och Kristina, i det senare med Nils Pedersson Bielke sönerna Hogenskild, Klas och Ture samt dottern Karin. Sönerna blev framstående män

i staten, samtliga riksråd, Hogenskild och Klas därtill friherrar. Två av dem fick likväl en tragisk död; Ture Bielke avrättades 1600, Hogenskild Bielke fem år senare. Lyckligtvis behövde Anna Hogenskild icke uppleva sönerns dödsdomar och likvidering. Hon avled 1590 på Åkerö i en ålder av 77 år.

På den genealogiska tabellen (bild 3) ser vi kåsor utritade för tre av Anna Hogenskilds barn, nämligen för dottern i första giftet Kristina Krumme samt för Hogenskild och Karin Bielke från det senare giftet. För kåsornas kronologi kan det vara av intresse att anföra de år dessa personer ingått sina äktenskap. Kristina Krumme gifte sig 1551 på Åkerö med sedermera riksrådet och fältmarskalken Klas Kristersson Horn till Äminne, Karin Bielke 1557, likaså på Åkerö, med sedermera riksrådet Erik Gyllenstierna och Hogenskild Bielke 1569 med Anna Sture. Kåsorna måste sålunda ha fått sina vapen målade nämnda år eller senare. Att kåsorna utgått ur moderns rika fatbur på Åkerö kan anses för givet.

En notis i Nynäsräkenskaperna synes utvisa, att förrådet av kåsor i slutet av 1550-talet likväl var i behov av komplettering. År 1559 införes nämligen följande utgiftsposter: "Köfftes x kousor gaffs Bönor — 1 spann". "Köfftes then elfte Kousan för penningar — 2 öre".

Anna Hogenskild var befryndad med den grevliga Sturefamiljen på Hörningsholm i Södermanland; greve Svante Sture och Anna Hogenskild var nämligen kusinbarn. Med Märta Leijonhufvud hade Svante Sture flera barn, av vilka döttrarna Sigrid, Magdalena eller Malin, Anna, Margareta och Kristina samt sonen Mauritz är av intresse i detta sammanhang (se släkttavlan bild 4). Familjens tragiska öden är välbekanta. Förutom greve Svante Sture mördades två av sönerna vid de mycket omtalade Sturemorden i Uppsala, senare förlorade tre mågar livet genom halsuggning.

I början av år 1562 bevistade Anna Hogenskild sin svägers Ture Pedersson Bielke bröllop med Sigrid Sture, den äldsta av döttrarna på Hörningsholm. Vid samma tillfälle kunde hon fira sonen Hogenskilds förlovning med brudens syster Anna. En kåsa i Kulturhistoriska museet i Lund med Bielke- och Natt och Dag-(Sture)vapnen torde, såsom Kjellberg antagit (Kulturens årsbok

1936), syfta på Ture Pedersson Bielke och Sigrid Sture (se nedan). Det ligger nära till hands att förmoda, att kåsan varit en av Anna Hogenskilds gåvor till svågern jämte maka.

Hogenskild Bielkes förlovning med Anna Sture drog ut på tiden. Först 1569 kunde bröllopet firas på Hörningsholm, vilket skedde i närvaro av konungen, drottningen och hertig Karl. Den kåsa i Nordiska museet (bild 5), som har vapenkombinationen Bielke — Natt och Dag (Sture), har av Erixon sammanställts med Hogenskild Bielke och Anna Sture, vilket torde vara riktigt, men den har icke anskaffats till bröllopet utan förmodligen först omkring 1590 (se nedan).

År 1573 inträffade på Hörningsholm det välbekanta brudrovet, då den näst äldsta dottern Magdalena eller Malin bortrövades av friherre Erik Gustafsson Stenbock. Enleveringen väckte en våldsam uppståndelse och åstadkom svåra slitningar familjerna emellan, bl.a. en allvarlig konflikt mellan Erik Gustafsson och Hogenskild Bielke. Först ett och ett halvt år efter bröllopet, som hölls på Torpa slott, försonades mor och dotter. Hur Anna Hogenskild ställde sig till enleveringen vet vi icke. Den kåsa med Stenbock- och Sturevapnen, som finnes bevarad i Kulturhistoriska museet i Lund, kan dock ha varit en gåva av henne men kan också ha kommit från någon av Malins systrar på Hörningsholm. Måhända är det på samma vägar som en kåsa, numera i Växjö museum, kommit i Erik Gustafssons broders ägo. Denne, friherre Karl Gustafsson Stenbock, som ägde Toftaholm i Småland, gifte sig 1593 i Åbo med Brita Klasdotter, dotter till Klas Andersson Västgöte och Katarina Hansdotter till Växjö (Vääksy) i Kangasala i Finland. Eftersom kåsan endast bär Stenbocksvapnet och Karl Gustafssons initialer, har kåsan tydligen erhållits eller anskaffats före detta giftermål.

Banden mellan familjerna på Åkerö och Hörningsholm knöts ännu fastare genom två bröllop, som ägde rum 1581. Anna Hogenskilds son Ture Bielke gifte sig med den fjärde i ordningen av döttrarna Sture, nämligen Margareta, och Anna Hogenskilds dotterdotter Anna Klasdotter Horn, dotter till friherre Klas Kristersson Horn till Äminne och Kristina Krumme, med greve Mauritz Sture. Det finnes en teoretisk, ehuru mindre sannolik möjlighet

att någon av kåsorna med vapenkombinationen Bielke — Natt och Dag (Sture) och utan initialer tillhört Ture Nilsson Bielke och Margareta Sture.

Anna Hogenskild inneslöt i sin stora välvilja sina många barnbarn och andra närstående anförvanter och vänner. Vid en större fest på Åkerö 1582 uttogs ur förrådet 34 dryckeskåsor, och av dem förärade hon två av sina gäster 5 kåsor vardera (F. Ödberg). Den ene av dem var Nils Nilsson Natt och Dag, sedan 1579 gift med Anna Hogenskilds dotterdotter Anna Gylta, dotter till riksrådet Bengt Gylta till Hedensö och Ingeborg Krumme. Den andre var Göran Klasson Stiernsköld, halvbror till Erik Karlsson Gyllenstierna, som var gift med Anna Hogenskilds dotter Karin Bielke (om släktskapsförhållandena se tabellen bild 3).

Enligt meddelande av professor Gösta Berg såldes i april 1915 på Bukowskis auktion en kåsa i trä med årtalet 1589 och initialerna G B och C S, avseende riksrådet Gustaf Banér och Kristina Sture. Denne Gustaf Banér var kusin till syskonen Bielke och därtill Hogenskilds bäste vän. Kristina Sture var åter den yngsta av de tidigare nämnda Sturedöttrarna. Vad var naturligare än att dessa nära släktingar begåvades med en kåsa från Åkerö.

Till de befryndade vännerna hörde Anders Keith och dennes hustru Elisabeth Grip, vilkas kåsa finnes i Nordiska museet. Anders Keith och den ovannämnda Gustaf Banérs broder Sten Banér var gift med två systrar Grip, Elisabeth och Margareta, döttrar till riksrådet Birger Nilsson Grip (se släkttavlan bild 7). Nämnas kan också, att Anders Keith höll glaven som en av fastarna såväl vid Mauritz Stures och Anna Klasdotter Horns bröllop 1581 som en månad senare för Gustaf Banér och Kristina Sture.

Vid sitt giftermål med Anna Hogenskild hade Jakob Krumme skänkt henne Hedensö i Södermanland i morgongåva. Redan under sin livstid, dock först efter 1569, överlät Anna Hogenskild Hedensö till sin dotter Ingeborg Krumme. Vid arvskiftet 1588 övergick gården till dennes dotter Brita Gylta, som kort därförinnan hade gift sig med Knut Jönsson Kurck till Laukko (se nedan). Hedensö är av intresse i detta sammanhang av olika orsaker. En av anledningarna är den kåsa (bild 8), som fortfarande finnes på Hedensö. Kåsan har årtalet 1542 och är således från den

tid, då Anna Hogenskild var ensam ägare till gården.

Hedensökåsan är en av de vackraste och bäst bevarade. Vapenskölden på ena sidan har en "vase" som vapenbild. På den motsatta sidan finnes ett monogram inom en sköld. Monogrammet förefaller vid första påseendet inrymma bokstäverna E H S och eventuellt V. Kåsan är försedd med inskrifter både på grenverket och runt bägarens övre kant. Om vapnet säger Blomberg under hänvisning till Hans Gillingstam, att vapenbilden har anknytning till Vasaätten, men att initialerna ej låter sig förbindas med någon speciell medlem av denna släkt.

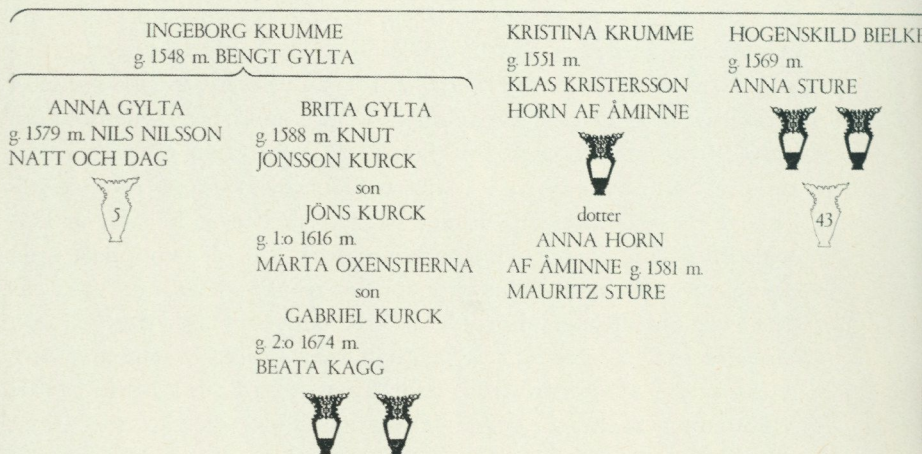
På något sätt bör Hedensökåsan ha samband med Anna Hogenskild, men huru? Årtalet och inskrifterna kan måhända ge en ledtråd. Året 1542 utbröt i Småland Dackefejden, det för Gustav Vasa farligaste upproret under hela hans regeringstid. Även på Åkerö och Hedensö hade man kännning av inbördeskriget, eftersom flera av familjens närmaste anförvanter och vänner var med i striderna mot Dacke. Ovanom monogrammet på Hedensökåsan står "Protegat te nomen Dei Jacob" (Jakobs Guds namn beskydde dig) och ovanom Vasavapnet "Domine salvum fac regem" (Herre rädda konungen). Ehuru bägge inskrifterna är citat ur Davids 20 psalm, första och tionde verserna, kan det knappast råda tvivel om att texten hänsyftar på det trångmål Gustav Vasa råkat i genom Dackes uppror. Allvaret understrykes ytterligare av inskrifterna på grenverket: "Gracia Non Opera" (genom nåden, ej på grund av gärningarna) och "Spes unica Crux Christi" (vårt enda hopp är Kristi kors). [Texterna jämte översättning enligt Blomberg.]

Är denna sammanställning av kåsans text med de politiska händelserna året 1542 riktig, bör monogrammet på något sätt ha anknytning till konungens person. Eftersom monogrammet varken kan hänföra sig till honom själv eller drottningen, ligger det närmast till hands att tänka på Gustav Vasas fader Erik Johansson, och det är icke otänkbart, att dennes initialer gömmes i monogrammet, förslagsvis så att I (= J) och H sammanskrivits; monogrammet kunde sålunda utläsas H E I S eller Herr Erik Iohans Son. Även andra tolkningsmöjligheter finnes. Det bör observeras, att Erik Johansson Vasa var Anna Hogenskilds moders, Anna

ANNA H
f 1478
g 1o 1498 m
2o 1512 m
3o 1514 m

ANNA H
f 151
g 1o 1530 m
2o 1537 m

Hansdotter Tott, halvkusin och att denne varit en av fastarna vid hennes bröllop med Henrik Bitz 1498 på Åbo slott, då morgongåvebrevet undertecknades. Av någon orsak kan Anna Hogenskild ha ansett det lämpligt att påminna om släktskapen med kungafamiljen.

Anna Hogenskilds stora intresse för praktkåsar synes ha de-

DOTTER TOTT

d 1549

HENRIK BITZ

CLEMET HOGENSKILD

JÖNS LARSSON BÖLJA

ter

GENSKILD

d 1590

JAKOB NILSSON KRUMME

NILS PEDERSSON BIELKE

KARIN BIELKE

g 1557 m. ERIK KARLSSON
GYLLENSTIERNA

hans halvbror

GÖRAN KLASSON
STIERNSKÖLD g 1575 m.
KERSTIN HANSDOTTER
BIELKENSTIERNA

KLAS BIELKE

g 1o 1574 m. ELIN
LARSDOTTER FLEMING
till Sundholm (Eg. Finl.)
dotterMARGARETA BIELKE
g 2o 1622 m. GABRIEL
GUSTAFSSON
OXENSTIERNA

TURE BIELKE

g 1581 m. MARGARETA STURE

MÄRTA BIELKE
g 1611 m. GABRIEL
GUSTAFSSON
OXENSTIERNANILS BIELKE
till Åkerö och Ervalla
g 1617 m.
KATARINA
BENGTSBOTTER
OXENSTIERNA

3 Släktavla utvisande kända ägare av kåsor bland Anna Hansdotter
Totts ättlingar. Svarta kåsor bevarade, vita dokumentariskt belagda.

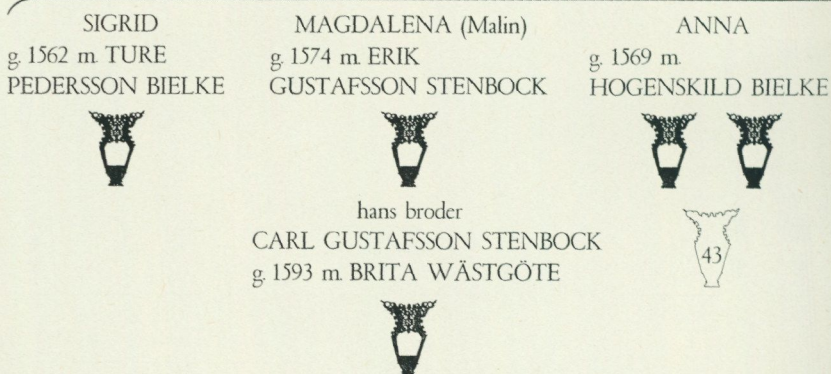
lats av sonen Hogenskild. Detta framgår av räkenskaperna för Nynäs i Lemo, antecknade under rubriken Henrik Jacobssons räkenskaper för Nedre härad i Satakunta. Henrik Jacobsson var Anna Hogenskilds fogde men indrev tydligen samtidigt de inkomster Hogenskild Bielke hade som häradshövding i Nedre Satakunta.

SVANTE STURE

f 1517

g.m. MÄRTA

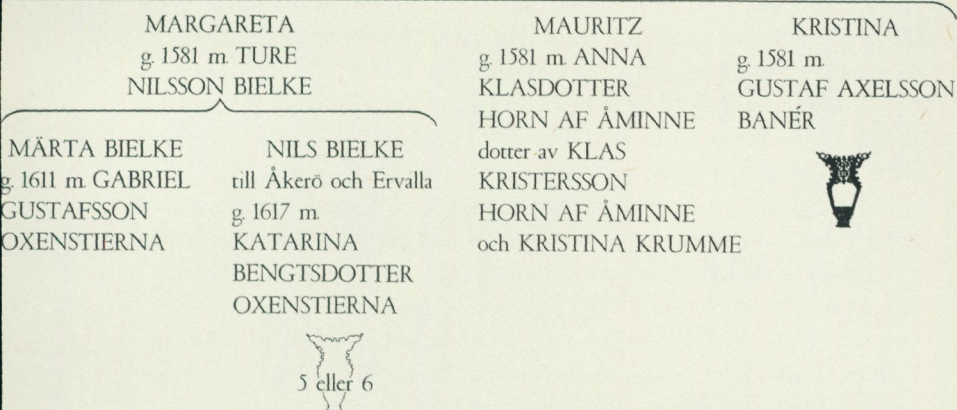
f 1520

1589. "Röde Koussar — 20 str". I marginalen har med annan handstil antecknats 10 daler.
1590. "Inkiöptt: str — 2 Mkr Färgade Koser — 23 str — 46 Mrker". "Item ähr lefuereret här Hogenskilds Rettere boendes i Aspa, der opå hans bekenneelse, datum 21 Septembris: Fergede Koser — 19 str".
1591. "Till denn Edle och wälborne — Hogenskilt der opå hans härligheetz Quittens datum Julij 1591: Målade Kooser — 4 str. Summa utgifuit — Målade Kooser — 23 str".

Räkenskapernas uppgifter torde tolkas så, att fogden Henrik Jacobsson året 1589 inköpt och översänt till Hogenskild Bielke 20 röda kåsor, att han följande år åter inköpt 23 "färgade" kåsor, men att av dessa endast 19 samma år levererats till Hogenskild Bielke, medan de fyra återstående avsänts året därpå. Under dessa tre år hade från Nynäs till Sverige översänts icke mindre än sammanlagt 46 kåsor. Det Aspa, som omnämns i samband med 1590 års leverans, torde avse gården Aspa i S:t Nikolai socken i närheten av Nyköping. Aspa låg på endast ett par mils avstånd från Åkerö.

(Natt och Dag)
d. 1567
LEIJONHUFVUD
d. 1584

4 Släkttavla utvisande kåsornas fördelning inom greve Svante Stures familj och närmaste släkt. Svarta kåsor bevarade, vita dokumentariskt belagda.

De anmärkningsvärt stora leveranserna åren 1589—90 torde ha föranletts av alldeles särskilda orsaker, men vilka? Under dessa år inträffade inom den trängre familjekretsen två händelser, då kåsor i större mängder kunde ha fått användning. År 1589 gifte sig Hogenskild Bielkes dotter Ebba med sin farbroders svåger Axel Bielke, drottning Gunillas broder, år 1590 den 29 november firades gravöl efter Anna Hogenskild, som avlidit den 13 september på Åkerö. Det bör dock observeras, att Ebba Bielkes bröllop hölls av konung Johan på Uppsala slott. Kåsorna av den första sändningen kan knappast ha kommit till användning vid detta tillfälle men kan ha varit avsedda som gåvor åt de nygifta eller för att användas vid hemkomstöl antingen hos mormodern på Åkerö eller på Hogenskild Bielkes olika gårdar, bland vilka Läckö var den förnämsta. Av 1589 års kåsor har Hogenskild Bielke tydligen skänkt en åt sin gode vän, kusin och svåger Gustaf Banér. Detta årtal finnes nämligen på Gustaf Banérs och Kristina Stures kåsa (bild 6). Kåsan ger möjligen datering även

åt Hogenskild Bielkes egen kåsa (bild 5). Leveransen 1590 är mer eller mindre förbryllande. Hogenskild Bielke hade plötsligt råkat i onåd och hölls under bevakning på sin hustrus fädernegård Hörningsholm. Pesten härjade i landet och nådde också Åkerö. På Åkerö stod det även annars illa till. Anna Hogenskilds hälsa hade länge varit vacklande, och hälsotillståndet förvärrades under vårens och sommarens lopp. Såsom tidigare nämnts avled hon den 13 september, dock icke i pesten. Eftersom kåsorna levererades endast en vecka efter dödsfallet, är det svårt att tänka sig att de varit avsedda för gravölet. Oberoende därav förefaller det som om Åkerö varit kåsornas bestämmelseort, eftersom de sänts till Aspa. Det finnes likväl också den möjligheten att kåsorna varit avsedda att sändas vidare till det något mera avlägsna Loddby, Hogenskild Bielkes gård i Kvillinge socken i närheten av Norrköping, eventuellt med tanke på att vidarebefordras till Läckö. Måhända utfördes leveransen just på detta sätt. Antalet kåsor, nitton stycken, är samma som fanns på Läckö 1615.

Till de tämligen sena Bielkekåsorna hör kåsan i Nationalmuseet i Köpenhamn, vilken tillhört S:t Knuds Brødres Gildelaug i Kalundborg. Att kåsan hör till gruppen Bielkekåsor framgår av det på bågaren målade Bielkevapnet. På foten finnes inristade bokstäver och året 1600, vilka dock knappast har något med kåsans tillkomst att göra. Att kåsan kommit till Kalundborg från något av Bielkeättens gods i Danmark är tämligen säkert. I Danmark kan kåsan ha hamnat över något av de svenska godsen, men det är kanske värt att annotera att en av Anna Hogenskilds danska fogdar, Per Andersson från Ribe på Jylland, under 1574—1577 tjänade som fogde på Nynäs i Lemo.

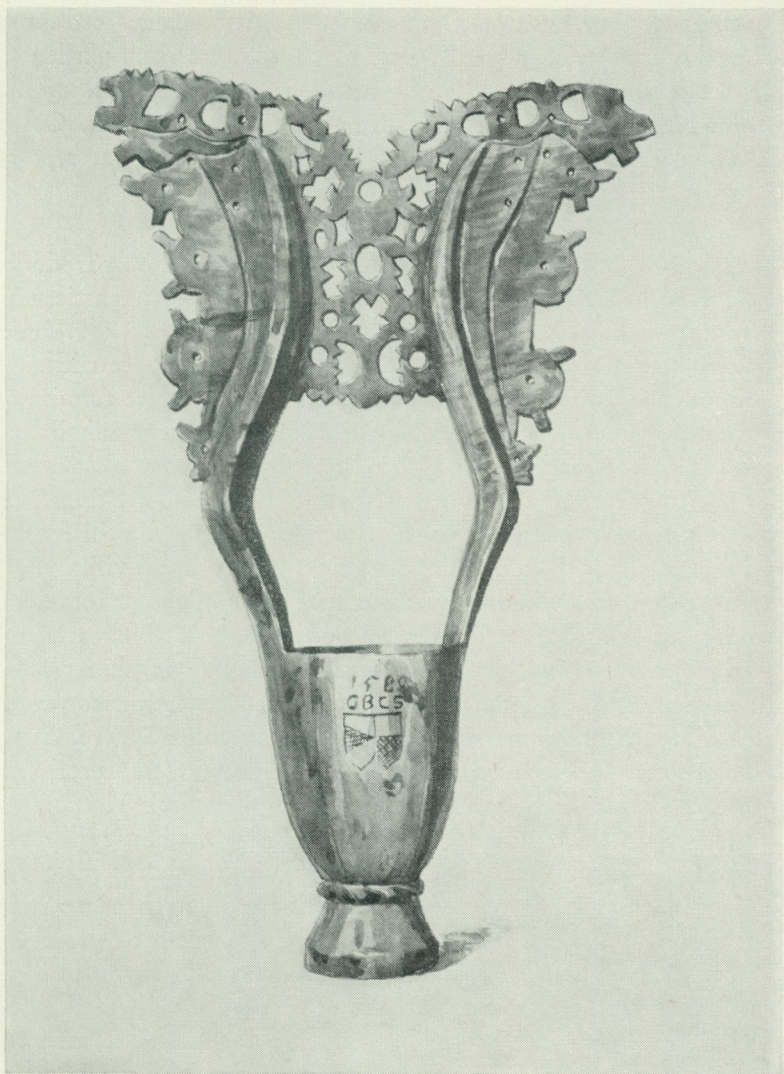
Intresset för ålderdomliga träkärl, i detta fall grenhornade kåsor, har inom Bielkesläkten bibehållits icke bara i tre och fyra generationer (Erixon) utan — ifall man utgår från Anna Hansdotter Tott — ännu i en sjätte generation. Detta framgår av de två kåsorna i Nordiska museet med vapen för ätterna Kurck och Kagg (bild 9), avseende friherre Gabriel Kurck till Laukko och hans maka Beata Kagg. ”Jag är födder och ursprungnen av Kurckar på mitt fäderne, vars möderne var den gamla urminnes släkten av de Gyltar, varibland de allra äldsta släkterna i Svea riket

5 Riksrådet Hogenskild Bielkes och Anna Stures kåsa. Nordiska museet.

beräknas" skriver Gabriel Kurck i sina levnadsminnen (utgivna av Reinh. Hausen 1906). Hans farmor Brita Gylta var dotter till riksrådet Bengt Gylta till Hedensö och Ingeborg Krumme och följaktligen dotterdotter till Anna Hogenskild. Hedensö, omnämnt flere gånger i det föregående, hade från Gyltaätten övergått till den Kurckska, och det är tydligen på Hedensö som kåstraditionen bevarats. Vid arvskiftet efter fadern hade visserligen Hedensö tillfallit brodern Knut, medan Gabriel tilldelades det gamla familjegodset Laukko i Finland, men detta var kanske en större anledning för Gabriel Kurck att åt sig låta förfärdiga egna kåsor, vilka på gammalt vis utsmyckades med hans och hans makas vapensköldar. Årtalet 1681 på de två kåsorna hänför sig till en tid, då Gabriel Kurck som landshövding i Skaraborgs län bodde på Marieholm invid Mariestad. Detta år föddes makarnas enda barn, dottern Kristina, och man kan förmoda att de anskaffades med tanke på det stundande barnsölet. Antagligen hade man vänt sig till någon kunnig västgöte. Sedan Gabriel Kurck 1683 beviljats avsked från landshövdingebefattningen, överflyttade familjen 1685 till Finland. Av någon anledning kvarlämnades kåsorna i Västergötland. Till Nordiska museet har de kommit från gården Fjäll invid Mariestad. De har sålunda icke kunnat ingå i beståndet av 30 "wählkomme skåhlar" av trä, som 1683 fanns på Laukko och av vilka 10 var "odugl. måhlade" (Irja Sahlberg). En kåsa i Nordiska museet (inv. nr CLIV), vilken tydligen är gjord av samma träsnidare som förfärdigat de kurckska kåsorna, saknar sköldar men kan naturligtvis ha hört till samma beställning. Denna kåsa har dock på andra vägar kommit till museet.

Av nu kända kåsor kan sålunda 16 eller 17 kåsor på ett eller annat sätt förbindas med den bielkeska familjekretsen. Om man utgår från tesen, att de flesta av de äldsta kåsorna, från 1540-talet eller tidigare, kommit till Sverige över Åkerö, Stora Dala eller Hedensö — fränsett dem som tillhört den kungliga fatburen — är man benägen att ytterligare tillfoga den vackra kåsan i Göteborgs historiska museum, vilken har årtalet 1526 (1546?) jämte ytterligare en kåsa i Nordiska museet (inv. nr CLV), bägge tydligen gjorda av samma kåsmakare. För den senare finnes en osäker proveniensuppgift om att den härstammar från Tidö. Om uppgiften

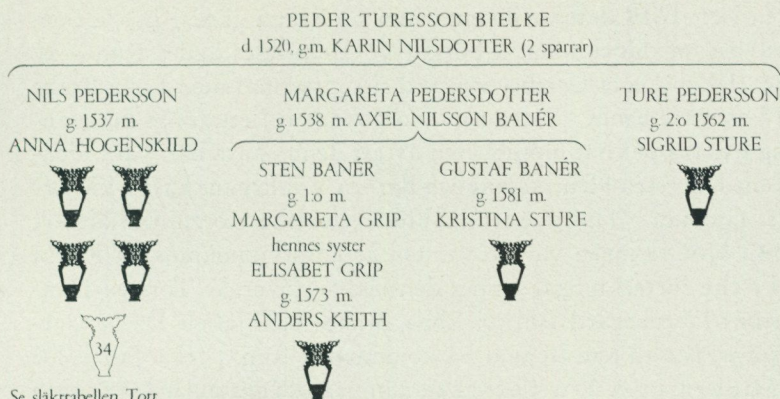

6 Riksrådet Gustaf Banérs och Kristina Stures kåsa, 1589. Efter akvarell i Nordiska museet.

är riktig, torde kåsan mycket väl kunna sammanställas med Anna Hansdotter Tott eller med Anna Hogenskild, eftersom gården på 1540-talet innehades av Göran Åkesson Tott, som var son till Anna Hansdotters kusin riksrådet Åke Göransson Tott. Göran Åkesson gifte sig 1544 (!) med Kristina Larsdotter Sparre, även hon nära släkt med familjen på Åkerö.

Enligt anteckningar som professor Gösta Berg gjort om en kåsa utan vapen och inskriptioner på Börtingekloster, härrör denna från Fiholm i Södermanland och har ingått i det oxenstienska inventariet, inköpt av riksrådet Joachim Beck-Friis 1789. Inom släkten har man förmodat, att den på sin tid tillhört rikskanslern Axel Oxenstierna. Att kåsan redan på 1500-talet funnits på Fiholm är mycket troligt. Mellan 1586 och 1592 var Fiholm sättesgård för friherre Bengt Gabrielsson Oxenstierna. Sistnämnda år övertogs gården av brodern Gustaf (J. E. Almquist, Herrgårdarna i Sverige under reformationstiden). Bägge hörde till Åkeröfamiljens frändekrets, och det är svårt att avgöra, på vilka vägar kåsan hamnat på Fiholm. Som exempel på möjligheter som förefinnes kan nämnas, att brödernas moder Beata Trolle var Anna Hogenskilds syssling, ett släktskap som betydde mycket på den tiden, och att deras fader riksrådet Gabriel Kristersson var en av Anna Hogenskilds medarvingar till fru Pernilla Sparre. Bengt Gabrielssons första hustru Sigrid Gustafsdotter (tre rosor) var åter dotter till Anna Hogenskilds syssling Ingeborg Kristoffersdotter (Röd). Dennas moder Brita Roos till Ervalla hörde till Anna Hogenskilds närmaste umgängesvänner; vid Ingeborgs giftermål 1554 sände Anna Hogenskild till bröllopsgården en oxe och en halv tunna smör och ihågkom henne även senare med gåvor (F. Ödberg). Även den senare ägaren av Fiholm stod genom sin hustru Barbro Bielke i nära släktskapsförhållande till Bielkes på Åkerö, och deras son Gabriel var i tur och ordning gift med två sondöttrar till Anna Hogenskild (se släkttavlan bild 3). Det finnes också en teoretisk, ehuru kanske mindre trolig möjlighet att kåsan kommit i Oxenstiernasläktens ägo först efter 1619, då Axel Oxenstierna blev ägare till Nynäs i Lemo.

Återstår sålunda ytterligare fyra kåsor. Av dem kan vi utesluta Ruskokåsan i Finlands Nationalmuseum och kåsan med finsk in-

7 Släkttavla utvisande ägare av kåsor bland några av riksrådet Peder Turesson Bielkes ättlingar. Svarta kåsor bevarade, vita dokumentariskt belagda.

skrift — Torsten Henrikssons kåsa — i Västerviks museum. Kåsorna i Dala fornsal och Länsmuseet i Västerås, av vilka den förra kommer från Kolbergsbo i Sundborns socken, den senare (avbildad i Västmanlands fornminnesförenings årsskrift 1935) från Pålsbo i Norrby socken invid Sala, förefaller helt fristående, men kan naturligtvis härstamma från någon herrgård (t.ex. Råvelsta) med Bielketraditioner eller -kontakter på samma sätt som de två Hogenskild- och Bielkekåsorna i Ornässtugan. Kåsan i Dala fornsal är tydligen utförd av samma kåsmakare som gjort Gustaf Banérs och Kristina Stures kåsa och har förmodligen ingått i 1589 års sändning av kåsor till Hogenskild Bielke.

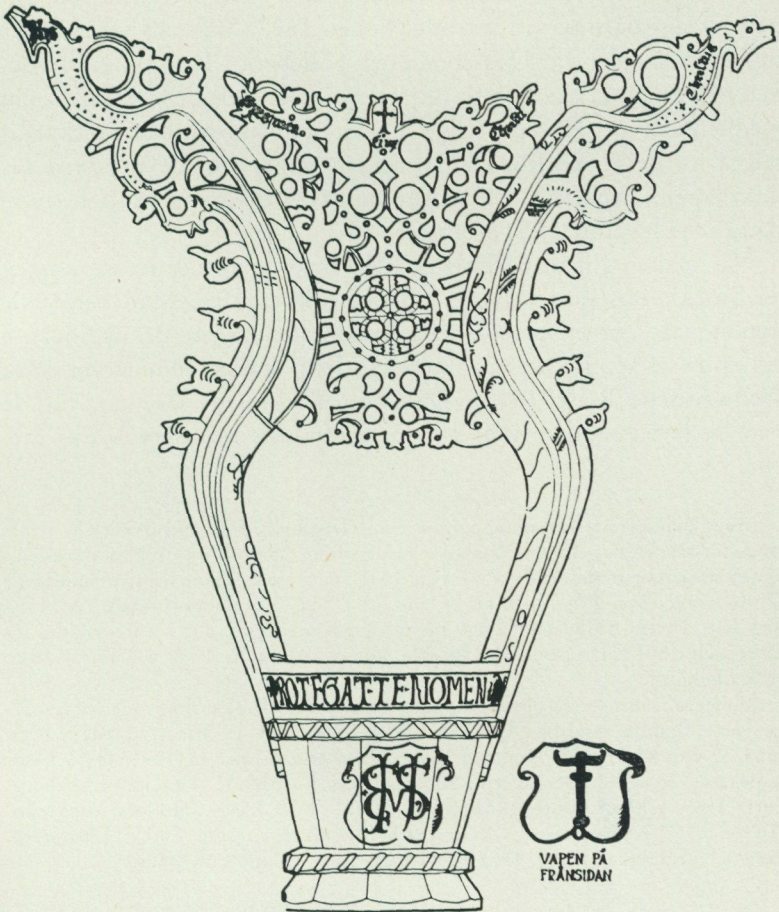
De i tryck återgivna uppgifterna om kåsor bör även beaktas. I det föregående har redan kåsorna på Ervalla gård omnämnts, dock utan kommentarer. Gösta Berg har förmodat, att dessa kåsor med de hogenskildska och bielkeska vapnen kommit till gården som arvegods med Anna Hogenskilds sonson Nils Turesson Bielke, som 1617 genom gifte blivit ägare till Ervalla. Nils Turesson var gift med en dotter till den tidigare nämnde Bengt Gabrielsson Oxenstierna till Fiholm (se släkttavlan bild 3).

William Karlson, som i sin bok *Ståt och vardag i stormaktstidens herremanshem* (1945) meddelat uppgiften om kåsorna på Läckö (se ovan), anför också en "Rödh Kossaa", som finnes upp-

tagen i ett 1619 daterat inventarium på Runsa gård i Eds socken nordväst om Stockholm. I början av 1600-talet ägdes Runsa av greve Jakob De la Gardie, som vid sitt giftermål med Ebba Brahe 1618 skänkte henne gården som morgongåva. I ett annat sammanhang har jag påvisat möjligheten av att denna kåsa kan vara identisk med Torsten Henrikssons och Barbro Wildemans kåsa i Västerviks museum (Tjustbygdens kulturhistoriska förenings årsbok 1954). Motiveringen var att samma år kåsan omnämns på Runsa — i äldre förteckningar finnes den icke — övergår Torsten Henrikssons fädernegård Autis i Ebba Brahes och Jakob De la Gardies ägo. Kåsan kan likaväl ha kommit till Runsa från Jakob De la Gardies Läckö. Ytterligare kan nämnas, att granngården Lövsta i samma socken intill 1613 innehades av Ture Pedersson Bielkes änka Sigrid Sture och därefter av dottern Kristina (död ogift 1646). Runsa ärvdes av Jakob De la Gardies dotter Kristina Katarina, som 1694 "renoverade" de två kåsor, som numera förvaras i Kulturhistoriska museet i Lund och av vilka den ena ursprungligen ägts av Ture Pedersson Bielke och Sigrid Sture, den andra av Erik Gustafsson Stenbock och Malin Sture.

I Ioh. Haquini Rhezelii Monumenta Uplandica finnes avbildningar av två kåsor, som 1635 förvarades på Funbo prästgård i Uppland. Trots de endast skissartat gjorda teckningarna känner man igen kåsor av tidig typ, sådana som man gärna sammanställer med de äldsta Bielkekåsorna. Hur prästen i Funbo kommit över kåsorna är omöjligt att veta. Gissningsvis härstammar kåsorna ursprungligen från Frötuna i grannsocknen Rasbo; familjen Soop på Frötuna var nära allierad med familjen på Åkerö. Kåsorna kan också ha kommit från Ture Pedersson Bielkes Salsta i Tensta socken; Ture Pederssons son Nils erhöll 1602 Funbo och Rasbo socknar i förläning.

En kåsa, som däremot är svårare att inpassa i gruppen Bielkekåsor, är den som i slutet av 1700-talet fanns i prosten Samuel Wiesels hem i Vislanda i Småland. Sven T. Kjellberg återger Samuel Ödmanns skildring av kåsan och de dryckesvanor, som enligt traditionen sammanhängde med dylika dryckeskärl. En hypotetisk möjlighet är att kåsan på samma sätt som Karl Gustafsson Stenbocks kåsa förirrat sig från något av de stenbockska godsens,

8 Kåsa med Vasavapnet och årtalet 1542. Hedensö. Teckning av Sven Edblad i Sörmlandsbygden 1964.

av vilka Toftaholm låg nära Vislanda. Kåsan i Vislanda ger oss även anledning att beröra släkten *Kåse*, som hörde hemma i dessa trakter. Denna småländska frälsesläkt förde i vapnet tre svarta bjälkar i vitt fält och som hjälmprydnad en stiliserad kåsa. Ursprungligen har släktens namn *Kåse* knappast haft något att göra med *kåsa* i betydelse av dryckeskärl, och hjälmprydnad-

dens kåsa, som alluderar på släktnamnet, bör väl betraktas som vapenritarens påfund vid introduktionen 1627. Släktens sätesgårdar under 1500-talet var Uggleboda och Sälleberg i Ryssby, grannsocknen till Vislanda och Öjhult i Pjätteryd. Det är fullt förståeligt, om medlemmar av släkten åt sig, snarast som kuriositeter, anskaffat några av dessa märkliga kärl, som använts för att pryda deras släktvapen. Tack vare släktförbindelser i Nyköpingstrakten torde detta icke ha stött på svårigheter.

När tysken Johan Beckmann 1765 besökte antikvitetssamlingen på Stockholms slott, visades honom också kåsor. Man berättade honom, att om en person icke kunde tömma ett dryckeshorn i ett enda drag, måste han som straff i stället tömma en kåsa (Schwedische Reise 1911). De kåsor Beckmann såg var väl de sista resterna av dem som på sin tid funnits i Gustav Vasas fatbur.

Enligt publicerade fatbursuppgifter från Gripsholm förekom där kåsor i följande utsträckning: 1546 8 målade kåsor, vilka samma år utökades med 12 nya. Dessa omnämnes både 1547 och 1548, men den 1 januari sistnämnda år "förbättrade W:n Fru --- stora 4, små 2" = 26 "förmålade" kåsor. År 1551 slog herr Peder Brahe en kåsa i huvudet på en dräng, 1553 antecknades 23 kåsor och 1561 24 kåsor. På Uppsala kungsgård fanns 1550 5 "hvita", dvs. omålade kåsor.

Publicerade och exciperade uppgifter från finländska slott och kungsgårdar ger följande resultat. Åbo slott: 1548 och 1549 19 kåsor vardera året, 1553 20 vita kåsor, 1558 5 gamla kåsor. Tavastehus slott: 1541—1544 16 kåsor respektive år, 1547—48 16 vita söndriga kåsor, 1556 11 vita kåsor. Viborgs slott: 1549 3 kåsor. Borgå kungsgård: 1542—43 9 kåsor. Hollola kungsgård (Tav.): 1557 7 kåsor. Saaris kungsgård, Mietoinen sn (Eg. Finl.): 1561, resp. 1569 3 "förmålade" kåsor, 1571 5 "färgade" och 2 "ofärgade" kåsor.

Denna förteckning är bristfällig och borde kompletteras med en granskning av inventarieförteckningar rörande övriga borgar och kungsgårdar. Men redan på basen av ovanstående material torde man vara berättigad att draga den slutsatsen, att anskaffningen av kåsor till de kungliga slotten och kungsgårdarna ägde rum på 1540-talet eller tidigare. Några större nybeställningar tycks icke ha förekommit på 1550-talet eller senare. De kåsor som nämns efter 1550 torde i de flesta fall ha hört till äldre förråd. Detta kan förmodligen också sägas om kåsorna på Saaris (se nedan) och Hollola kungsgårdar, vilkas inventarieförteckning-

9 Kåsa med vapen för friherre Gabriel Kurck och Beata Kagg, 1681.
En av två stycken. Nordiska museet.

ar är ofullständiga. För samtliga finländska slott och kungsgårdar gäller att inventarieförteckningar nästan helt saknas för tiden före 1540, vilket gör det tänkbart att kåsor anskaffats redan därförinnan — såsom även torde ha varit fallet.

Sven T. Kjellberg har, såsom tidigare nämnts, påpekat, att anskaffningen av varor till hovets och förvaltningens behov på 1540-talet hörde under Nils Pedersson Bielke. Kjellberg framhåller också, att importen av träkärl till Stockholm var påfallande stor under Nils Pederssons tid, och tillägger att "man tycker sig utan vidare kunna sätta detta i samband med hans innehav av Nynäs gods i hjärtat av Vakkafinland". Den roll Kjellberg tilldelar Nils Pedersson är tilltalande och kan måhända förklara hovets anskaffning av kåsor. Däremot kan det icke ha varit på hans tillskyndan som de finländska slotten och kungsgårdarna försågs med kåsor, eftersom han tillträdde sitt ämbete först 1544.

Olaus Magnus beskrivning av de grenhornade kåsorna är utomordentligt åskådlig: "Natur och konst samverka att dana dem vackra och prydliga. De göras nämligen av de vackraste granrötter som krusas, urholkas och på utsidan siras med en mångfald snidade figurer, ja även smyckas med konstnärligt arbetade gyllene beslag eller andra färgrika sirater. De är därför betagande vackra, så att man betalar dem dyrt". I motsats till denna instruktiva skildring förefaller hans teckningar föga vederhäftiga och torde knappast vara i högre grad vittnesgilla.

Den ovan återgivna beskrivningen av kåsorna är så korrekt även i detaljerna, att man bör förutsätta att Olaus Magnus informerats av en person, som haft god kännedom om kåsornas tillverkning. Kjellberg förmodar att Olaus Magnus fått sina uppgifter om kåsorna under ett besök i Västerbotten 1519, kanske i Torneå, där han hade goda tillfällen att tala med handelsmän från olika landsändar. Det finnes dock även en annan möjlighet, som kanske är värd att anteckna, eftersom den med hänsyn till tidpunkten förefaller mer tänkbar. Ären mellan 1534 och 1537 vistades Olaus Magnus i Danzig, där han lätt kunde få tillförlitliga uppgifter om finländska förhållanden. Bondeseglationen från Vakkafinland sträckte sig under 1500-talet även till de större Östersjöstäderna såsom Köpenhamn, Rostock, Wismar, Danzig

och Riga, dit man framför allt utförde tråkärl.

I detta sammanhang kan det vara på sin plats att beröra Johannes Thomæ Bureus uppgift i Sumlen omkring 1600, att "kronkosor göras och i Westerbotn". I egenskap av fornforskare borde Bureus vara vittnesgill. Å andra sidan är uppgiften av sent datum; en kåstillverkning vid denna tid, möjligen därtill lokalt begränsad, måste betraktas som en sekundär företeelse. Vid denna tid hade de grenhornade kåsorna redan upphört att väcka intresse, åtminstone bland adeln, fränsett kanske ett rent antikvariskt sådant.

Redan en snabbgranskning av det föreliggande kåsmaterialet tycks ge vid handen, att kåsorna utgått ur jämförelsevis få kåsmästares verkstäder. Den första "grenhornade" kåsan gjordes av "någon med gotikens motivrikedom förtrogen träsnidare" (A. Hirsjärvi). Sven T. Kjellberg och senast Sigurd Wallin i Svenska Museer 1964 har framhållit släktskapen mellan kåsornas dekorativa krona och altarskåpens sengotiska ornamentik; huruvida kåskonstnären själv varit altarskåpssnidare må lämnas osagt. De äldsta bevarade kåsorna, av vilka några tack vare årtal kan fixeras till 1540-talet, en något osäkert till 1520-talet, är så friska i kompositionen och säkra i detaljerna, att de kan förmodas stå den första kåstillverkarens arbeten nära, även om de kanske icke är gjorda av honom. Kåsorna från de följande årtiondena är tydligen snidade av andra kåsmakare, men av det tillbuds stående materialet att döma har dessa icke varit många. — Om kåsornas eventuella utveckling från majade dryckeskärl eller från gässliknande skålar se Auvo Hirsjärvis artikel i *Fataburen* 1947 och den där avbildade numera försvunna "kåsan" från Vampula kyrka.

Något av åren mellan 1527 och 1530 köpte Anna Hansdotter sju kåsor av hustru Mariet i Vemo. Till samma socken en mil nordväst om Nynäs hänför sig den enda hittills bekanta uppgiften om en person med yrkesbeteckningen kåsmakare. I samband med en åtkomsthandling rörande Huruis (Huruinen) gamla frälsegods i Vemo (Vehmaa) socken omnämns i Ivar Flemings jordebok (utgiven 1958) *Per Kousomakare* i Vanhakylä by. Huruis gods hade Jöns Andersson "aa wapn" 1512 donerat till Nådendals kloster.

Med stöd av Västerås recess 1527 inlöste riksrådet Joachim Fleming godset av Jöns Anderssons arvingar. I ett tillägg i jordeboken redogöres för arvingarnas släktförhållanden. Av denna utredning framgår, att till Jöns Anderssons arvingar hörde hans faders brorsbarn, dvs. kusiner, Per i Rokkainen och dennes tre systrar Kirstin, Elin och Mariet, av vilka Elin var Per Kousomakares i Vanhakylä hustru och "hade barn". Kåsmakaren var sålunda ingift i en släkt, som bör ha haft ett visst anseende i socknen. Av urkunden förefaller det, som om Per Kousomakare varit avliden 1526, eftersom hans del av arvet utbetalades till sonen (?) Olof Vanhakylä, förmodligen samme Olof Persson, som 1540 innehade ett hemman i Vanhakylä by. Huruvida hustru Mariet i Vemo är identisk med Per Kousomakares hustrus syster Mariet Olsdotter Rokkainen är omöjligt att avgöra. Vanhakylä och Rokkainen var grannbyar i socknens norra del.

För de sju kåsor Anna Hansdotter köpte av hustru Mariet i Vemo gav hon 2 spann (= 1 tunna) korn, vilket kan anses vara väl betalt. År 1559 erlades ett spann bönor för 10 kåsor, och för en kåsa betalades 2 öre. Som jämförelse kan nämnas de priser, som konungens fogdar sex år senare betalade för andra slag av träkärl. I samband med en leverans för Erik XIV:s räkning erlades 4 öre för 100 bägare och lika mycket för 48 små hankestop (Irja Sahlberg i Finskt Museum 1954). Goda prisuppgifter föreligger för åren 1589 och 1590. För de sammanlagt 43 röda eller "färgade" kåsor, som dessa år levererades till Hogenskild Bielke, antecknas 2 mark som styckepris. Den kraftiga prisstegringen från 1559 beror i främsta rummet på 1570-talets kännbara myntförsämring. Samtidigt betalades för långa enekannor 4 öre och för små enekannor 1 öre, för större borgstop 4 öre och för mindre 3 öre samt för 40 hankestop sammanlagt 14 öre. För priset på en enda kåsa kunde man sålunda köpa sig antingen 4 långa eller 16 små enekannor, 4 större eller 5 mindre borgstop, eller också ca 45 hankestop.

Torsten Henrikssons till Autis och Barbro Wildemans kåsa visar att frälsemän även på andra gårdar i trakten nyttjat kåsor. De tre kåsor som 1561 och 1569—70 inventerades på Saarikungsgård — år 1571 angavs antalet till 5 färgade och 2 ofär-

gade — kan ha tillhört gårdens tidigare ägare häradshövdingen Joachim Fleming eller ståthållaren friherre Lars Fleming, innan Saaris 1557 ombildades till kungsgård. Detta förefaller troligt, emedan kåsorna antecknades som "förmålade" eller "färgade" och sålunda varit dyrbarare än kungsgårdarnas — och även slotstens — genomgående "vita" kåsor. Det kan ytterligare nämnas, att tillsammans med kåsorna omnämns ett "snidat horn med messing beslagen", ett föremål som ingalunda hör ihop med 1550- eller 1560-talets kungsgårdar. Kåsor har förmodligen också funnits på de flemingska storgodsen Sundholm och Villnäs (Louhisaari) liksom även på hornarnas Kankas (Kankainen). Familjerna på Sundholm och Kankas var ingifta i den svenska högadeln, varför teoretiska möjligheter finnes att enstaka kåsor även över dessa gårdar kommit till Sverige. Den rika arvtagerskan till Sundholm Elin Larsdotter Fleming blev 1574 Anna Hogenskilds svärdotter genom hennes giftermål med dennas son Klas Bielke. Fridolf Ödberg har skildrat förberedelserna för det hemkomstöl för de nygifta, som hölls på Åkerö i januari 1575, huru Anna Hogenskild skrivit till Hogenskild Bielke och bett att få "brudehedern" till Åkerö och huru Hogenskild lovat sända henne "den röda drätten" och sin kock Jens.

Kåsan från Hujala by i Rusko socken nära Åbo behöver icke ha något samband med Nynäs eller någon annan frälsegård, utan kan från början ha anskaffats av ett gille eller byalag. Om kåsdrickandets mer eller mindre rituella karaktär se Kustaa Vilkuna i *Acta ethnologica* 1936 och A. Hirsjärvi i *Fataburen* 1947.

I denna framställning av Bielkekåsornas genealogi har stoff av dokumentarisk karaktär kombinerats med sannolikhetsresonemang. En närmare undersökning av kåsornas form och ornametik hade varit önskvärd, och en sådan bör någon gång göras. Även om ett och annat tolkningsförsök i det föregående kan vara felaktigt, förefaller det mig, som om helhetsbilden småningom börjar klarna. Nynäs gårds betydelse som förmedlare av Bielkekåsorna kan knappast ifrågasättas, eftersom kåsor därifrån bevisligen överförts till Sverige. Åkerös roll som spridare av kåsor torde också vara odisputabel. Hedensös och Hörningsholms andel i spridningen måste väl betraktas som mera sekundär. Huvudpersonerna i

sammanhanget är Anna Hansdotter Tott och Anna Hogenskild, mor och dotter. Närmast tack vare dem blev kåsorna en exklusivitet för Bielkesläkten och dess närmaste krets, en traditionsbevarande förmedlingslänk på släktens högtidsdagar, vid bröllop, barnsöl, kanske gravöl, eller också vid mera tillfälliga fester, då man ordnat till gästbud för anförvanter och vänner och gärna ville öka feststämningen med att dricka ur de praktfulla släktkåsorna.

Zusammenfassung

Sigurd Erixon, Sven T. Kjellberg, Carl Gustaf Blomberg und andere Forscher haben schon beobachtet, dass viele der noch erhaltenen prachtvollen "Kåsa" oder "Kosa" genannten hölzernen Trinkgefässe Mitgliedern des Adelsgeschlechts Bielke gehört haben. Wenn das verwandtschaftliche Verhältnis der bekannten Besitzer von Kosa-Schalen näher untersucht wird, stellt sich heraus, dass so der Fall war in grösserem Umfang als früher vermutet wurde.

Olaus Magnus zufolge wurden solche hölzerne Trinkschalen im nördlichen Teil von Südwest-Finnland hergestellt und zwar in einer Gegend die auch sonst dafür bekannt war, dass dort Holzgefässe verfertigt wurden. Es hat den Anschein, als ob sämtliche Kosa-Schalen aus dem 16. Jahrh., die mit der Familie Bielke in Zusammenhang gebracht werden können, von dieser Gegend gekommen sind und zwar durch Vermittlung von Anna Hansdotter Tott († 1549) und ihrer Tochter Anna Hogenskild († 1590), die beide zu gleicher Zeit Landgüter in Finnland und in Schweden besaßen. Die Rechnungsbücher des Gutes Nynäs (jetzt Nynäningen) in Finnland erweisen, dass Kosa-Schalen in grossem Masstabe eingekauft und nach Schweden übersandt wurden, vermutlich zunächst nach Åkerö in der Prov. Södermanland. Besonders Anna Hogenskild, die mit Kammerat Nils Pedersson Bielke verheiratet war, trug zu der Verbreitung der Kosa-Schalen bei dadurch dass sie solche ihren Kindern, Verwandten und Freunden schenkten. Ihr Sohn Hogenskild Bielke war auch von Kosa-Schalen interessiert und beauftragte während der Jahre 1589 und 1590, 43 Kosa-Schalen in Finnland zu kaufen. Die Tradition wurde in der Familie noch mehr als ein Jahrhundert erhalten, und noch 1681 wurde von einem der Nachkommen, Gabriel Kurck, Kosa-Schalen bestellt, jedoch nicht in Finnland sondern wahrscheinlich in Västergötland (Westschweden).

Wenigstens ein Teil der Kosa-Schalen wurden in Vemo (Vehmaa) für Nynäs gekauft. Der einzige bisher bekannt gewordene Hersteller von Kosa-Schalen, Per Kåsmacher, war im selben Kirchspiel tätig. Vermutlich muss man mit einer nur geringen Anzahl von Herstellern rechnen. Die besten und ursprünglichsten Kosa-Schalen gehören der Zeit vor 1550, und wahrscheinlich geschah die Anschaffung von solchen Trinkgefässen für den Hof des Königs und für Schlösser und Staatsgüter in den 1530-er und 1540-er Jahren.

Von den erhaltenen Kosa-Schalen sind 22 in Schweden, 1 (mit dem Wappen der Bielke-Familie) in Dänemark und 1 in Finnland vorhanden.